

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

INTERACTION OF INVESTIGATORS AND EMPLOYEES OF OPERATIONAL UNITS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

Мировська А.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Комаринська Ю.Б., к.ю.н., доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Патик Л.Л., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена дослідженню актуальних питань взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Проаналізовано зміст категорії «взаємодія» з точки зору криміналістики, кримінального процесу, кримінології, оперативно-розшукової діяльності та виокремлено квінтесенцію її характерних ознак, зокрема: взаємоузгодженість, взаємообумовленість, сумісність діяльності двох або більше суб'єктів, залучених до сфери кримінального провадження для виконання спільних завдань; спільність організації діяльності двох або більше суб'єктів для досягнення певної мети, яка передбачає виконання кожним суб'єктом, залученим до такого процесу, індивідуальних (специфічних), властивих йому функцій; процес застосування за для вирішення поставлених завдань, у межах спільної діяльності, чітко визначених засобів, методів, прийомів, із дотриманням конкретних термінів; взаємоорганізованість, взаємоузгодженість, спільність діяльності, що відбувається в межах та на підставі чинних нормативно-правових актів, які регулюють таку діяльність в цілому та дії кожного окремого суб'єкта; комплексність підходу до використання сил, засобів та методів у процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень учасниками взаємодії.

З'ясовано, мету організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами, сутність якої полягає у створенні алгоритмічних циклів скоординованих заходів, спрямованих на виявлення (пошук), отримання (збереження, вилучення), аналіз, використання та оцінку інформації про кримінальні правопорушення, а також подальшу реалізацію такої інформації, у передбаченому законом порядку, з метою розкриття кримінальних правопорушень та їх розслідування.

У науковій статті виокремлено та досліджено різновиди процесуальної та непроцесуальної форм взаємодії між слідчим та оперативним підрозділом, а також визначено шляхи удосконалення такої діяльності та підвищення її ефективності.

Ключові слова: злочин, кримінальний проступок, досудове розслідування, процесуальні дії, слідчо-оперативна група.

The scientific article is devoted to the study of topical issues of the interaction of investigators and employees of operative units during the pre-trial investigation of criminal offenses.

The content of the "interaction" category was analyzed from the point of view of criminology, criminal process, criminology, investigative activity, and the quintessence of its characteristic features was singled out, in particular: mutual agreement, mutual dependence, compatibility of the activities of two or more subjects involved in the field of criminal proceedings for the performance of joint tasks; the joint organization of the activities of two or more subjects to achieve a certain goal, which involves the performance by each subject involved in such a process of individual (specific) functions peculiar to him; the process of using clearly defined means, methods, and techniques to solve the tasks, within the framework of joint activities, in compliance with specific deadlines; mutual organization, mutual coordination, commonality of activity that takes place within the limits and on the basis of current legal acts that regulate such activity as a whole and the actions of each individual subject; the complexity of the approach to the use of forces, means and methods in the process of uncovering and investigating criminal offenses by the participants of the interaction.

The goal of the organization of interaction between investigators and operational units has been clarified, the essence of which is to create algorithmic cycles of coordinated measures aimed at detecting (searching), obtaining (saving, extracting), analyzing, using and evaluating information about criminal offenses, as well as further implementation of such information, in accordance with the procedure prescribed by law, for the purpose of revealing criminal offenses and their investigation.

The scientific article singles out and examines the varieties of procedural and non-procedural forms of interaction between the investigative and operational units, as well as the ways of improving such activity and increasing its effectiveness.

Key words: crime, criminal misdemeanor, pre-trial investigation, procedural actions, investigative-operational group.

Нині, коли України проходить складний шлях адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу, а військово-політична та соціально-економічна ситуація характеризується складним періодом, пов'язаним із повномасштабною збройною агресією з боку рф, соціально-правовий механізм забезпечення прав людини повинен відповідати сучасним потребам розвитку особи, суспільства і держави, а також сприяти проведенню необхідних соціально-економічних і політичних реформ. Безперечно, безперечно, ключова роль у цьому процесі належить правоохоронним органам.

В такому контексті ефективна діяльність правоохоронних органів є необхідною умовою забезпечення закон-

ності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина та захисту конституційного ладу в цілому, а їх стабільне та результативне функціонування обумовлюватиме можливість реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку.

З огляду на кількісні та якісні трансформаційні перетворення кримінальної протиправності, пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів України є комплексна протидія цим негативним проявам, спрямована на попередження, усунення, нейтралізацію та обмеження факторів, що їх детермінують.

Так, одним із основних, спільних завдань органів досудового розслідування та оперативних підрозділів

є своєчасне виявлення та документування кримінальних правопорушень, забезпечення їх повного, всебічного та об'єктивного розслідування, встановлення осіб, причетних до їх вчинення та їх притягнення до відповідальності, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, а також забезпечення відновлення порушених прав громадян. Досягнення успіху у вирішенні цих завдань можливе лише за умови чітко скоординованої та налагодженої взаємодії між слідчими та працівниками оперативних підрозділів.

Актуальні питання взаємодії слідчих та оперативних працівників досліджувались такими вченими як: О. М. Бандурка, Г. Ю. Бондар, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, А. Я. Дубинський, В. П. Корж, Є. Д. Лук'янчиков, О. Р. Михайленко, М. А. Погорецький, А. А. Саковський, С. М. Стахівський, В. В. Топчий, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, а їх наукові доробки стали фундаментом для здійснення подальшого наукового пошуку та осучаснення процесуальних та тактичних засад зазначеної діяльності.

Метою статті є дослідження проблемних питань, які виникають під час взаємодії між слідчими та працівниками оперативних підрозділів в процесі розслідування кримінальних правопорушень та визначення шляхів удосконалення такої діяльності та підвищення її ефективності.

Сьогодні, у криміналістиці, кримінальному процесі, кримінології, оперативно-розшуковій діяльності існує значна кількість наукових підходів до інтерпретації категорії «взаємодія», проаналізувавши які можливо виокремити основні характерні риси, що відображають її зміст. Зокрема взаємодію під час кримінального провадження можна визначити як:

- взаємоузгоджену, взаємообумовлену, сумісну діяльність двох або більше суб'єктів, залучених до сфери кримінального провадження для виконання спільних завдань;
- спільну організацію діяльності двох або більше суб'єктів для досягнення певної мети, яка передбачає виконання кожним суб'єктом, залученим до такого процесу, індивідуальних (специфічних), властивих йому функцій;
- процес застосування за для вирішення поставлених завдань, у межах спільної діяльності, чітко визначених засобів, методів, прийомів, із дотриманням конкретних термінів;
- взаємоорганізовану, взаємоузгоджену, спільну діяльність, що відбувається в межах та на підставі чинних нормативно-правових актів, які регулюють таку діяльність в цілому та дії кожного окремого суб'єкта;
- комплексний підхід до використання сил, засобів та методів у процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень учасниками взаємодії.

Отже, найважливішою умовою досягнення успіху в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень є взаємодія органів, які беруть участь у цій діяльності. У боротьбі із кримінальною протиправністю правоохоронні органи утворюють єдину систему і здійснюють свої функції, відповідно до Конституції України та інших законів. Водночас, правоохоронна система характеризується тим, що до її складу входять управлінські структури різної відомчої підпорядкованості. Спільність мети, завдань, принципів і характеру діяльності пов'язують їх у цілісну систему. Це цілком стосується органів досудового розслідування та підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, проблема взаємодії яких є актуальною сьогодні, оскільки безпосередньо пов'язана із завданням посилення ефективності боротьби зі злочинністю [1, с. 111].

Метою організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами є створення алгоритмічних циклів скоординованих заходів, спрямованих на виявлення (пошук),

отримання (збереження, вилучення), аналіз, використання та оцінку інформації про кримінальні правопорушення, з точки зору елементної структури криміналістичної характеристики, а також подальшої реалізації такої інформації, у передбаченому законом порядку, з метою розкриття кримінальних правопорушень та їх розслідування.

Більшість науковців, і ми абсолютно погоджуємось із такою позицією, до основних принципів взаємодії відносять: суворе дотримання законності; спланованість; оперативність, активність і широке застосування науково-технічних засобів у ході розслідування; обов'язкове залучення громадськості; коректна оцінка доказів; знання кожним учасником взаємодії своїх повноважень; чітке розмежування компетенції учасників взаємодії; урахування провідної ролі слідчого в процесі взаємодії; нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних під час оперативно-розшукової діяльності [2, с. 139].

Водночас, реалізація принципів взаємодії упродовж багатьох років залишається гострою, не вирішеною проблемою, і в першу чергу, це стосується саме питання взаємодії під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Практична взаємодія слідчих та оперативних працівників Національної поліції України, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України постійно зазнає критики в нормативних актах керівництва цих відомств, на засіданнях їх колегій, оперативних нарадах тощо [3, с. 61–64].

Невирішені питання на теоретичному рівні та у прикладній сфері спричиняють «непорозуміння» між оперативними підрозділами та органами досудового слідства під час спільної роботи, а їх наслідками є несвоєчасне і неповне інформування слідчого про результати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні; тривалий термін досудового розслідування внаслідок невиконання доручень тощо [4, с. 290].

Законодавчо визначеними підставами взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час документування правопорушень є: спільність мети і завдань оперативних працівників з іншими суб'єктами, наприклад слідчого (лише об'єднавши свої зусилля, органи досудового розслідування й оперативних підрозділів зможуть ефективно їх виконати); однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і слідчого (протоколи процесуальних дій, складених працівниками оперативних підрозділів, мають таке саме доказове значення, як і протоколи, складені слідчим); необхідність використання можливостей оперативного підрозділу та слідчого (слідчий вправі провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), а оперативний підрозділ може здійснювати НСРД у кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України) [1, с. 111].

За характером відносин, між слідчим та оперативним підрозділом, взаємодію можна поділити на процесуальну і непроцесуальну (організаційну).

Процесуальні форми взаємодії, регламентовані чинним кримінальним процесуальним законодавством та здебільшого стосуються: передачі слідчому матеріалів про виявлені, шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, ознаки правопорушення для вирішення питання про початок досудового розслідування; проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативним підрозділом узгоджених ОРЗ; проведення ОРЗ у кримінальному провадженні з метою встановлення особи, яка вчинила злочин; виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слід-

чих (розшукових) дій; здійснення заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного, якого оголошено в розшук [5, с. 18–20].

До непроцесуальних форм взаємодії, відповідно належать заходи, які не передбачені у КПК, але на які є посилення у окремих відомчих нормативно-правових актах, та які фактично, спрямовані на забезпечення ефективної узгодженості дій між підрозділами в процесі протидії злочинності: погоджене планування спільних слідчих, розшукових і оперативно-розшукових заходів; обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені й такі, що готуються, кримінальні правопорушення, а також з інших питань слідчого та оперативно-розшукової діяльності (зокрема, використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо); консультації; спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, та обговорення можливості проведення профілактичних заходів; спільне використання техніки, засобів зв'язку і транспорту, що мають в своєму розпорядженні підрозділи; рекомендації тактики і методики розслідування при взаємодії [5, с. 18–20].

Найбільш типовими різновидами процесуальної взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень є:

1) Проведення оперативним підрозділом СРД та НСРД за дорученням слідчого, під час яких оперативні працівники користуються повноваженнями слідчого (ст.ст. 40 і 41 КПК України) [6]. Згідно з частинами 2 і 3 ст. 41 КПК України, доручення слідчого щодо проведення СРД та НСРД є обов'язковими для виконання оперативним працівником, який під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінальному процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність [7, с. 16]. При цьому, організація проведення негласних слідчих (розшукових) дій лежить у площині оперативного забезпечення, під яким розуміють створення належних умов для їх проведення (оперативних, агентурних, технічних тощо). Тож, більшість таких дій слідчий доручає уповноваженим оперативним підрозділам (ініціаторам), які, у свою чергу, для їх проведення на підставі власного завдання (з комплектом необхідних документів) залучають інші оперативні та оперативно-технічні служби [8, с. 453].

Працівники оперативних підрозділів, не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотанням до слідчого судді чи прокурора щодо надання їм можливості їх провести. У дорученні щодо проведення СРД та НСРД працівником оперативного підрозділу, слідчий повинен чітко формулювати для виконавця його мету. Від її визначення залежать повнота, чіткість наявності або відсутності в дорученні відповідних рекомендацій для ефективного виконання розшукового завдання [9, с. 115]. Відповідно до ч. 3 ст. 41 КПК України, виконання таких доручень, входить до обов'язків працівників оперативних підрозділів [6].

Згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні від 07.07.2017 р. № 575, не допускається надання слідчим, оперативному підрозділу (працівнику оперативного підрозділу), неконкретизованих доручень і доручень без встановленого строку їх виконання [10].

Зміст самого доручення може бути різним, але обов'язковим його елементом, є строки, в межах яких

доручення повинно бути виконаним. І хоча законодавець не прописав конкретні строки його виконання, але слідчий в межах наданих йому повноважень повинен вказувати строки виконання доручення, виходячи з вимог засади їх розумності (ст. 28 КПК) [6].

Разом з тим, варто звернути увагу, що боку працівників оперативних підрозділів нерідко можна почути нарікання з приводу того, що слідчі в окремих випадках зловживають своїми повноваженнями і доручають виконання таких процесуальних дій, які б могли виконати самостійно. При цьому, відповіді про виконання доручень слідчого оперативним підрозділом мають вигляд формальної відповіді, про що свідчать наявні в матеріалах досудового розслідування фрази, які в більшості випадків будуються на конструкції словосполучення: «не виявилось / не представилось можливим...» [11, с. 80].

На питання формального надання доручення слідчим оперативним працівникам також звертає увагу М. Багрій і зазначає, що основним правилом надання доручення є мета висловити у дорученні саме те, що повинен встановити в інтересах кримінального провадження орган, а не які заходи він повинен для цього здійснити. Слідчий може висловити доручення словами «здійснювати оперативно-розшукову діяльність з метою одержання джерел доказів у кримінальному провадженні», «з метою встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення», «з метою встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення». Це ніби глобальна програма здійснення оперативно-розшукової діяльності. Але слідчий може зробити і більш конкретні доручення «з метою отримання інформації про контакти підозрюваного з іншими особами у якийсь проміжок часу», «з метою розшуку матеріальних цінностей, які належать підозрюваному». Можуть бути й інші питання, які в інтересах кримінального провадження мають перевірятися шляхом здійснення оперативно-розшукової діяльності [12, с. 315].

2) Надання допомоги слідчому при проведенні окремих СРД, які потребують великого обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, які беруть у них участь. Це обшуки, огляди місця події, пред'явлення для впізнання. Участь співробітника оперативного підрозділу відображається у протоколі процесуальної дії [9, с. 115].

3) Створення СОГ для розслідування кримінальних правопорушень. З метою швидкого, повного і неупередженого розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, що викликають значний суспільний резонанс, утворюються СОГ, до складу яких можуть входити працівники, які брали участь в огляді місця події (реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), оперативній розробці фігурантів, проведенні інших оперативно-розшукових заходів). У разі потреби залучаються дільничні офіцери поліції, на території обслуговування яких вчинено кримінальне правопорушення, працівники інших органів та підрозділів поліції [11, с. 75].

Відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27.04.2020 р. № 357, СОГ – це організаційна форма взаємодії слідчих (дознавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків і потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили, з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Склад СОГ формується відповідно до вимог Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції

України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575.

Основними завданням СОГ, в контексті дослідження питання взаємодії органів та підрозділів під час розслідування є: виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

Опитані в межах дослідження слідчі (Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Одеська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області) зазначили, що негативними факторами, які впливають на ефективність взаємодії здебільшого є звантаженість слідчих та оперативних працівників (80%); недостатній обмін інформацією (75%); неналежне виконання доручень, в тому числі і порушення передбачених законом строків (48%); недостатність професійних знань та досвіду (45%); ігнорування керівної ролі слідчого під час досудового розслі-

дування (9%); інші причини, пов'язані із воєнним станом на території держави (42%).

Крім того, серед інших поширених причин, які негативно впливають на ефективність взаємодії, можна виокремити: недостатній рівень законодавчої регламентації взаємодії на стадії досудового розслідування; відсутність чітких відомчих інструкцій і відповідних нормативних актів, що регулюють усі аспекти слідчої діяльності щодо залучення до процесу розслідування спеціалістів; недостатня поінформованість слідчого про сучасні професійні можливості й технічне оснащення експертно-криміналістичних підрозділів тощо [13, с. 129–131].

Таким чином, можемо констатувати, що успішна взаємодія слідчого та оперативного працівника під час розслідування кримінальних правопорушень, в першу чергу, залежатиме від узгодженої діяльності представників обох підрозділів; по-друге, має бути ретельно спланованою та обумовленою результатами вивчення слідчої ситуації щодо кожного конкретного випадку та ґрунтуватися на висновках спільної оцінки слідчих та оперативно-розшукових дій; по-третє, чітко розмежовувати функції кожного учасника взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саковський А.А. Надання доручень як форма взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. *Juris Europensis Scientia*. № 1/2022. С. 110-113. DOI <https://doi.org/10.32837/chem.v0i1.331>.
2. Курята Л.Л. Розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів : дис. ... доктора філософії, 081. Київ, 2022. 290 с.
3. Малюга В. Загальна характеристика взаємодії слідчого у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2015. № 7. С. 61-64.
4. Саковський А.А. Зміст та терміни виконання доручень слідчого на проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2022. С. 289-291. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/72>
5. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благути, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2018. 204 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
7. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2012. № 2. С. 15-23.
8. Рогатюк І. Проблеми застосування інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика*: зб. наук. праць у 2-х т. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2014. Т. 1. С. 451-457.
9. Ковальчук О. В. Методика розслідування шахрайства пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 236 с.
10. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.
11. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посібник. Харків: ХНУВС, 2017. 152 с.
12. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. 2013. Випуск № 57. С. 315-321.
13. Миrowsька А.В., Процюк Д.В. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі з фальшивомонетництвом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. . Серія ПРАВО. 2015 Випуск 32. Том 3. С. 129-131.